

Józef Baniak*

Poznań, Polska

Recenzja książki: Janusz Mariański, *Socjologia religii i socjologia moralności – kwestionariusze ankiet i wywiadów*, Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie, Lublin 2020, ss. 692.

Antoni Sulek, prezentując 30 lat temu różne metody i techniki badań socjologicznych, dużo miejsca przeznaczył we własnej książce kwestionariuszom ankiety i wywiadu, wskazując na ich rolę i znaczenie w prowadzeniu i skuteczności badań terenowych w naukach społecznych, w tym w socjologii. Wskazał tam na plusy i minusy ankiety jako narzędzia służącego do realizacji badań terenowych i środowiskowych, jak i przeprowadzania wywiadów sondażowych opinii społecznej. Wyszedł od pytania: „Czym jest ankietka, każdy widzi. W ten najprostszy sposób niepodobna zdefiniować socjologii ankietowej – czym bowiem ona jest, już nikt nie widzi. [...] Historia badań ankietowych w socjologii polskiej jest długa – sięga początków naszego stulecia. Jeszcze za austriackich czasów Roman Rybarski przeprowadzał wywiady wśród mieszkańców Krakowa, by ustalić pochodzenie społeczne tych, którzy go nie podali w składanych na uczelnię papierach (Rybarski, 1907). [...] Wiele badań ankietowych przeprowadzono »za Polski« – w okresie międzywojennym. [...] Na pewno mało socjologów wie, że socjologiczną ankietę przeprowadzano również »za Niemca«, w czasie okupacji. [...] Ankietą posługiwano się również »za demokracją«, w badaniach prowadzonych zaraz

po wojnie, w okresie krótkotrwałego odrodzenia socjologii. Pierwsza uczyniła to, przynajmniej w dużej skali, zapewne Irena Hurwic-Nowakowska w swych badaniach nad więzią społeczną i świadomością narodową ocalałych Żydów polskich. Autorka rozesłała kilkanaście tysięcy kwestionariuszy ankietowych i otrzymała 817 odpowiedzi (Hurwic-Nowakowska, 1965).

W opracowaniu wyników tych badań możemy poznać ówczesne warunki prowadzenia badań ankietowych. Sondaże nie były jeszcze znane, a i ludzie nie byli skorzy do, co bądź publicznego wyrażania prywatnych poglądów. [...] Zarówno przed wojną, jak też i po wojnie, w badaniach socjologicznych ankietka była tylko jedną z technik badawczych, wcale nie najważniejszą, a w badaniach nad świadomością społeczną – wręcz peryferyjną. [...] Rozwój badań socjologicznych został przerwany pod koniec lat czterdziestych, wraz z nastaniem otwartej fazy stalinizmu [...] badań netowych nie podejmowano. [...] Mimo to z anabiozy okresu stalinowskiego polska socjologia empiryczna obudziła się jako dyscyplina zdominowana przez badania ankietowe. [...] Ankietka była tą metodą, która obiecywała szybki, ekstensywny rozwój odrodzonej po raz drugi socjologii. Wydawała się ła-

twą do opanowania i prostą w użyciu. Była wygodna, bo nie wymagała od badaczy (tak jak badania terenowe) kłopotliwego i uciążliwego dla niektórych osobistego kontaktu z rzeczywistością – socjolog mógł pozostać za biurkiem, a w teren [...] pędzili ankietrzy. Ankietka nie wymagała też od socjologów głębszego wyrobienia teoretycznego czy filozoficznego [...]. Wreszcie ankietka gwarantowała szybkie uzyskanie wyników. Do ekspansji badań ankietowych w drugiej połowie lat pięćdziesiątych przyczyniła się także ówczesna sytuacja w filozofii nauki i metodologii nauk społecznych.

[...] Rozkwit badań ankietowych po przełomie 1956 roku miał także sens polityczny. W sondażach widziano wówczas narzędzie demokracji i instrument wolności. [...] Skutkiem tych wszystkich okoliczności w Polsce popaździernikowej badania sondażowe niemalże wybuchły. Rozpoczął je w końcu 1955 roku właśnie utworzony Zakład Badań Socjologicznych PAN. W 1958 roku powstał wyspecjalizowany w nich Ośrodek Badania Opinii Publicznej, pierwsza tego typu placówka w krajach realnego socjalizmu. [...] Sukcesy metody ankietowej miały jednak również złą stronę i doprowadziły szybko do jej dominacji w socjologii, a dominacja ta jest właśnie istotą socjolo-

* Józef Baniak (1948–2023) – polski teolog i socjolog, profesor nauk humanistycznych związany z Wydziałem Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

gii ankietowej. [...] Dominacja ankiety, ukształtowana pod koniec lat pięćdziesiątych, była doskonale widoczna jeszcze pod koniec lat siedemdziesiątych. [...] W latach siedemdziesiątych rozpoczęła się następna faza krytyki badań ankietowych – objęła ona już samą strategię badań sondażowych. Posuwała się dwiema drogami. Po pierwsze, wskazywano na sztuczność sytuacji wywiadu, podkreślano, że dane ankietowe to często artefakty, dobrze, jeśli w porę wykryte i oznaczone jako takie. Po drugie, wytykano badaniom sondażowym, że nie pozwalają uchwycić rzeczywistości w całym jej bogactwie, że wtłaczają ją w sztywne kategorie, że narzucają badanym język odpowiedzi, a tym samym nie pozwalają dostrzec nowych form myślenia społecznego.

[...] Opisany tu i wyjaśniony przez zmiany w nauce i społeczeństwie proces deprecjacji metody ankietowej i zmniejszenia się jej ważności wśród innych narzędzi socjologa osiągnął swoje apogeum w połowie lat osiemdziesiątych. [...] A tymczasem – ankietą miewa się wcale dobrze. Wciąż prowadzi się wiele badań ankietowych: od teoretycznie podbudowanych studiów akademickich, po proste sondaże dla celów praktycznych. To właśnie z badań ankietowych w dalszym ciągu czerpią socjologowie istotną część swej wiedzy o społeczeństwie; o strukturze i ruchliwości społecznej, o kulturze politycznej i aspiracjach, o warunkach życia i religijności, o opiniach społeczeństwa w sprawach podstawowych i aktualnych. [...] Ankieta, cokolwiek złego by o niej powiedzieć, pozostaje cennym narzędziem w warsztacie socjologa. [...] Tak więc lata ostatnie bynajmniej nie przyniosły porzucenia przez polskich socjologów badań ankietowych [...]” (Sułek, 1990, s. 5–38).

Ten optymistyczny wątek Antoniego Sułka dotyczący losów ankiety i badań z jej pomocą wykonywanych ma przełożenie na aktualne jej znaczenie w socjologii empirycznej, obejmujące ostatnią dekadę XX wieku i obie dekady XXI wieku – ankietą „ma się dobrze” i jest stosowana w licznych badaniach socjologicznych i sondażach opinii społecznej, mimo konkurujących z nią innych technik i narzędzi w badaniach naukowych o społecznym profilu.

Janusz Sztumski zalicza ankiety do podstawowych technik i narzędzi badań w socjologii i dzieli je ze względu na sposób rozprowadzania na: a) środowiskowe – bezpośrednio rozprowadzane przez ankietowników w danym środowisku; b) prasowe – zamieszczane na łamach gazety lub czasopisma albo dołączone do nich; c) pocztowe – badający rozsyła je przez pocztę na adres wybranych osób do badań, co wiąże się z badaniami reprezentacyjnymi. Każda z tych ankiet ma sobie właściwą przydatność. Oprócz tych typów ankiet autor wskazuje jeszcze ankiety jawne – są one bądź imienne, bądź mogą wskazywać na osobę respondenta ze względu na pewne jego cechy, oraz ankiety anonimowe – są anonimowe i nie zawierają takich pytań, które mogłyby ujawnić osobę respondenta. Pominięcie tego warunku automatycznie pozbawia ankietę anonimowości. Badania ankietowe stosuje się najczęściej, aby w miarę szybko przebadać bardzo liczną zbiorowość. Badania te polegają na odpowiednim wywiadzie – pisemnym, gdzie ankietą odgrywa istotną rolę. Wywiad ten jest bardziej oszczędny ze względu na czas i środki niż wywiad ustny. Do zadań badającego należy uprzednie opracowanie dobrego kwestionariusza ankiety, wybór respondentów, rozprowadzenie ankiet, wskazanie sposobu ich zwrotu oraz ich zebranie. Jakość ankiety wpływa istotnie na jakość danych uzyskiwanych przy jej pomocy (Sztumski, 1999, s. 142–151).

Earl Babbie pisze, że „Badania sondażowe mogą być zastosowane do celów opisowych, wyjaśniających i eksploracyjnych. Są one stosowane głównie w takich projektach badawczych, w których jednostkami analizy są pojedynczy ludzie. Mimo że metoda ta może być użyta także w przypadku innych jednostek analizy, takich jak grupy czy interakcje, to jednak jakieś pojedyncze osoby muszą posłużyć jako respondenci lub informatorzy. [...] Badania sondażowe są chyba najlepszą dostępną metodą dla tych badaczy, którzy chcą zbierać oryginalne dane w celu opisywania populacji zbyt dużej, by obserwować ją bezpośrednio. [...] Sondaże są też doskonałym narzędziem pomiaru postaw poglądów w dużej populacji” (Babbie, s. 268–269). Mogą być stosowane także w socjologii religii i socjologii moralności.

Syntetyczne przypomnienie spojrzeń teoretyków metod i technik stosowanych w socjologii i w innych naukach społecznych, z wyeksponowaniem metody sondażu oraz technik ankiety i wywiadu łączy się bezpośrednio z treścią recenzowanej książki ks. prof. Janusza Mariańskiego poświęconej metodologii badań religijności, moralności oraz wartości i norm różnych grup społecznych zrealizowanych w Instytucie Socjologii KUL przez Niego osobiście i przez magistrantów i doktorantów pod Jego kierunkiem.

Książka ta składa się z trzech rozdziałów tematycznych, przedmowy i wstępu. W każdym rozdziale są ukazane trzy zagadnienia: syntetyczne omówienie określonej dyscypliny socjologicznej, zakres tematyki badawczej odpowiedniej katedry socjologicznej w Instytucie Socjologii KUL oraz kwestionariusze ankiet i wywiadów, zastosowanych tam w badaniach naukowych przez Profesora oraz przez Jego magistrantów i doktorantów. Główną cechą tej książki, widoczną w każdym jej rozdziale, jest, dotąd nieukazywana, czy też ukazywana rzadko przez innych autorów badań socjologicznych, prezentacja kwestionariuszy ankiet środowiskowych i wywiadów, jakie tu skonstruowano, a następnie zastosowano w licznych badaniach socjologicznych.

Rozdział pierwszy został poświęcony socjologii religii jako nauce o faktach społeczno-religijnych oraz badaniom Katedry Socjologii Religii KUL w zakresie tej dyscypliny socjologicznej. Autor określając przedmiot socjologii religii, przywołuje wypowiedź Marii Libiszowskiej-Żółtkowskiej, w której zaznacza ona, że są nim: „wieloaspektowe związki między religią a społeczeństwem, kulturą, ekonomią, polityką, moralnością; – wpływy idei religijnych na instytucje społeczne (rodzina, gospodarka, partie polityczne); – funkcje i dysfunkcje religii; – postawy wobec religii uwarunkowane wskaźnikami demograficznymi (płeć, wiek, wykształcenie, zawód, środowisko zamieszkania itp.); – psychospołeczne motywy religijności; – typy religijności (kościelna, selektywna, prywatna itp.); pluralizm religijny i typologia organizacji religijnych (Kościoł, denominacja, sekta, nowy ruch religijny); – zanikanie (dechryścianizacja, sekularyzacja, laicyzacja) i odradzanie się religijno-

ści” (Libiszowska-Żółtkowska, 2006, s. 821). Następnie Janusz Mariański przypomina, że „Socjolog bada religijność jako fakt społeczny i kulturowy, jest zainteresowany wzajemnymi relacjami religii i społeczeństwa, a jego interpretacja religii będzie ograniczona do jej społecznych i kulturowych wymiarów, a więc będzie wyjaśniał religijność do pewnego stopnia. Ważne jest, by w badaniu religijności przestrzegała kilku elementarnych reguł metodologicznych” (Mariański, 2020, s. 15).

Reguły te ukazał w 1990 roku prof. Edward Ciupak, a są one następujące: „1. Socjolog nie może wdawać się w ocenę ważności i nie może podejmować wyjaśnienia znaczenia dogmatów, reguł, zasad wiary jako takiej, ponieważ problemy te wchodzą w zakres teologii, metafizyki i innych dziedzin. 2. Powinien abstrahować zupełnie od poszukiwania odpowiedzi na pytania dotyczące genezy wiary. 3. Powinien wyeliminować z przedmiotu badań pytanie – czy wierzenia członków grupy są obiektywnie uzasadnione, czy też są symbolicznym wyrazem ideałów życiowych? 4. Socjolog winien traktować wiarę religijną jako fakt empiryczny, doświadczany, przeżywany przez wierzących, jako fakt istniejący w świadomości grupy religijnej – zgodnie z metodologią »współczynnika humanistycznego«. Jeżeli grupa religijna posiada przekonanie i prezentuje wiarę o własnym nadprzyrodzonym pochodzeniu, albo że jest kierowana przez nadprzyrodzone potęgi, albo wiarę w nieśmiertelność – dla socjologa są to fakty »empiryczne« i mogą stanowić właściwy przedmiot badań postaw i zachowań” (Ciupak, 1990, s. 15). W zakończeniu tego paragrafu konstatuje, że „Socjologia religii, jako nauka empiryczna o faktach religijnych, zajmuje się badaniem zróżnicowań środowiskowych religijności, wzajemnymi funkcjonalno-strukturalnymi zależnościami postaw i zachowań religijnych oraz cech demograficznych i społecznych i czynników społeczno-kulturowych oraz rozwojowymi i regresywnymi procesami przemian religijności w grupach społecznych i w całym społeczeństwie. [...] Człowiek jako osoba pozostaje jednak punktem centralnym tak rozumianej analizy socjologicznej (personalna socjologia religii)” (Mariański, 2020, s. 17).

W drugim paragrafie ukazuje syntetycznie aktywność naukowo-badawczą Katedry Socjologii Religii KUL, od początku do czasów obecnych jej funkcjonowania w Uniwersytecie. W rzeczy samej aktywność tę Katedra zawdzięcza wybitnym uczynom socjologom badającym zakresy religii i religijności różnych kategorii społecznych, zaliczając do nich takich badaczy, jak: Walerian Adamski, Idzi Radziszewski, Antoni Szymański, Jacek Woroniecki, Aleksander Wójcicki, Stefan Wyszynski, Leon Halban, Czesław Strzeszewski, Józef Majka, Władysław Piwowarski, Marian Radwan, Ignacy Tokarczuk, Jan Siek, Henryk Kietliński, Kazimierz Ryczan, Janusz Mariański. Wśród tych badaczy religijności katolików główne pozycje zajmują, jak się wydaje, trzech socjologowie: Józef Majka, Władysław Piwowarski, Janusz Mariański, nie ujmując w niczym zasług pozostałych uczonych w rozwoju naukowym Katedry Socjologii Religii KUL w całym okresie jej funkcjonowania.

W trzecim paragrafie Autor zamieścił kwestionariusze ankiet i wywiadów z socjologii religii – własne i swoich uczniów. Wśród własnych narzędzi badawczych Autor zaliczył: a) kwestionariusze wywiadu: 1) Religijność parafii miejskiej w rejonie uprzemysławianym (1967); 2) Więź społeczna parafii miejskiej w rejonie uprzemysławianym (1968); 3) Dynamika przemian religijności wiejskiej w warunkach industrializacji (1978); b) kwestionariusze ankiety: 1) Więź społeczna parafii miejskiej w rejonie uprzemysławianym (1968); 2) Ankieta dla dzieci wiejskich (1978); 3) ankieta anonimowa: Młodzież a rodzina (1997); 4) ankieta anonimowa: Młodzież a sens życia (1998).

Wśród narzędzi badawczych swoich uczniów wskazał: 1) ankieta anonimowa, pt. Sens życia w świadomości osób niepełnosprawnych (Witold Janocha, 2000); 2) ankieta pt. Religijność młodzieży szkół średnich (Radosław Curyłowski, 2007); 3) ankieta pt. Młodzież wobec śmierci (Iwona Filipczak, 2005); 4) ankieta pt. Postawy studentów lubelskich wobec muzułmanów (Monika Lasocka, 2006); 5) ankieta pt. Religijność młodzieży (Ondrej Štefaňak, 2008); 6) ankieta pt. Jasnogórska pielgrzymka Rodziny Radia „Maryja” (Piotr Andrukiewicz, 2010); 7) an-

kieta pt. Doświadczenie religijne (Magda Wnuk, 2011); 8) ankieta pt. Religijność młodzieży akademickiej (Jarosław Kozak, 2013); 9) ankieta religijności studentów ukraińskich (Olha Pelekh, 2016).

Rozdział drugi dotyczy socjologii moralności. W paragrafie pierwszym Autor zaznacza, że „socjologia moralności rozpoczęła swój samodzielny start pod koniec XIX wieku, kiedy wypracowała własny przedmiot i metodę badawczą. Socjologia moralności analizuje strukturę społeczną działań moralnych, wskazuje na empiryczne przyczyny kształtowania się określonych form współżycia i współdziałania ludzkiego. Wartości i normy współokreślające ludzkie działania bada w sposób analityczno-deskryptywny, a nie normatywny, czyli jako pewną obiektywną rzeczywistość. Moralność jako przedmiot socjologii jest rzeczywistością społecznie skonstruowaną. Socjolog bada wzajemne związki tych zjawisk i ich rozwój. [...] Ważnym problemem socjologii moralności jest badanie zależności świadomości moralnej od poziomu zainteresowań jednostek i ich grup przynależności oraz od wszelkich wpływów ze strony innych grup i całego społeczeństwa, a także od ogólnego stanu rozwoju społecznego. Na tak rozumianą świadomość moralną składają się rozmaite treści konkretne, wzajemnie powiązane i uwarunkowane. Socjolog moralności pokazuje różnorodność orientacji moralnych skorelowanych z przekonaniami politycznymi, społecznymi, kulturowymi i religijnymi, z poziomem życia gospodarczego, z przynależnością etniczną, klasową, narodową. Socjologia moralności jest przede wszystkim nauką opisowo-teoretyczną i jako taka stanowi integralną część socjologii empirycznej. Zajmuje się tym, co w społeczeństwie uchodzi za moralność, i analizuje to w kontekście struktur i zależności społecznych, w których człowiek żyje i działa. Interesuje się moralnością jako zjawiskiem i przejawem życia codziennego.

Empiryczna socjologia moralności opisuje, jakie wartości ludzie wybierają, co cenią, jakich wartości czy opcji poszukują, w jakie rozwiązania życiowe są skłonni zainwestować swoje myślenie, emocje i działania, jak wygląda ich życie w sytuacjach paradoksalnych i ryzykow-

nych. Ludzie chcą też wiedzieć, jak wybierać, jak kształtować swoją tożsamość, jak uwolnić się od złowrogiej niepewności i lęku, w jaki sposób nadać swojemu życiu wartościowy sens, jak kształtować swoje strategie i projekty życiowe, jak znajdować nowe sposoby samookreślenia i tożsamości moralnej. [...] W Polsce socjologia moralności wiąże się nierozdzielnie z nazwiskiem Marii Ossowskiej, która sformułowała i zrealizowała program tzw. nauki o moralności, czyli nauki o zjawiskach uważanych za moralne. Program ten ukazała w 1947 roku w klasycznym dziele pt. »Podstawy nauki o moralności« (Mariański, 2020, s. 201–203).

Katedra Socjologii Moralności powstała 29 maja 1984 roku i była jedną z nielicznych tego typu instytucji w środowiskach naukowych w Polsce. Pierwszym kierownikiem tej Katedry został ks. prof. Janusz Mariański. Katedra zajmowała się teoretycznymi i empirycznymi aspektami moralności z socjologicznego punktu widzenia. Szczególny nacisk położono na badania empiryczne nad postawami i zachowaniami moralnymi wybranych środowisk społecznych; przygotowano w niej 200 prac magisterskich i 45 prac doktorskich. Pracownicy Katedry opublikowali w sumie ponad 30 książek i około 600 artykułów naukowych, popularno-naukowych i recenzji. Istotne jest tu to, iż w Katedrze opracowano kilkadziesiąt kwestionariuszy ankiet i wywiadów do badania różnych aspektów moralności w życiu społecznym w ramach podejmowanych prac doktorskich i kilkadziesiąt kwestionariuszy ankiet w ramach prac magisterskich. Pracownicy Katedry realizowali różnorodne projekty badawcze. W 2014 roku Katedra Socjologii Moralności została połączona z Katedrą Socjologii Prawa i Praw Człowieka. Nowa Katedra nosiła nazwę Katedra Socjologii Prawa i Moralności. W maju 2020 roku zlikwidowano tę Katedrę i powołano Katedrę Katolickiej Nauki Społecznej i Socjologii Moralności (Mariański, 2020, s. 208–212).

W Katedrze Socjologii Moralności opracowano, jak wyżej wspomniano, liczne kwestionariusze ankiet służących do badania różnych problemów z zakresu socjologii moralności. W pierwszej kolejności zostaną tu wskazane kwestionariu-

sze ankiet autorstwa prof. Janusza Mariańskiego, a są one następujące: 1) ankietą pt. Etos pracy bezrobotnych (1993); 2) ankietą pt. Młodzież a wartości prospołeczne (1994); 3) ankietą pt. Maturzyści a wartości moralne (2008). W drugiej kolejności ukazane są kwestionariusze ankiety uczniów prof. Janusza Mariańskiego, w których powstaniu jego udział był konieczny i szeroki. Kwestionariusze te są następujące: 1) Ewa Budzyńska. Typy rodzin a postawy prospołeczne dzieci (1990); 2) Krystyna Szpak-Lipińska. Etos pracy pielęgniarek (1999); 3) Andrzej Zawacki. Podatki w świadomości prawnej i moralnej pracowników banków (2003); 4) Rafał Boguszewski. Postawy studentów wobec eutanazji (2003); 5) Olha Okulenko. Opinie na temat aborcji (2003); 6) Marcin Sikora. Etos policjanta (2004); 7) Justyna Sierakowska. Pytania do wywiadu *Wartości życiowe prostytutek* (2004); 8) Agata Dziubińska-Gawlik. Postawy młodzieży wobec samobójstwa (2004); 9) Joanna Majewska. Urzędnicy o korporacji (2007); 10) Dagmara Aleksandra Jarosz. Etos pracy biznesmenów w woj. lubelskim (2008); 11) Agnieszka Krupa. Kondycja społeczno-moralna rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym fizycznie (2008); 12) Anna Barbara Gatkowska. Społeczne uwarunkowania etosu pracowników socjalnych (2010); 13) Dominika Fedorowicz. Kondycja społeczna i moralna rodzin dzieci z autyzmem (2011); 13) Krzysztof Kamiński. Modele małżeństwa i rodziny w świadomości nupturientów (2012); 14) Rafał Orzeł. Scenariusz wywiadu pt. Społeczna i moralna kondycja chorych na schizofrenię (2013); 15) Kinga Bujno. Prawda jako wartość moralna (2013); 16). Problematyka ujmowana w tych narzędziach badawczych jest bardzo rozległa, a poziom merytoryczny i metodologiczny każdego z nich ma bardzo wysoki poziom, wzorcowy do naśladowania do wytwarzania podobnych kwestionariuszy ankiet i wywiadów.

Rozdział trzeci został poświęcony socjologii wartości i norm. Autor zaznacza tu, że „[...] Wartości z socjologicznego punktu widzenia odnoszą się do podstawowych, centralnych i ogólnych zarazem ujęć celów i linii wiodących w zakresie orientacji życia, w obrębie grup spo-

łecznych, społeczeństwa, kultury, całej ludzkości (społeczność światowa). [...] W socjologii przez wartości rozumie się najczęściej to wszystko, co wiąże się z pozytywnymi emocjami, co skupia na sobie pragnienia i dążenia jednostek i czego one jako »rzeczy« cennej poszukują na co dzień. [...] Z socjologicznego punktu widzenia wartości wiążą się z pragnieniami, potrzebami czy preferencjami. Wartości życiowe wiążą się z tym, co dla człowieka w różnych sferach jego działania jest znaczące i sensowne, co jest ważne w życiu lub mniej ważne. [...] Jeżeli wartości uzyskują znaczenie i uznanie na płaszczyźnie społecznej, mówi się o wartościach społecznych. [...] Wartości, które są głębiej osadzone w osobowości człowieka niż opinie, poglądy i postawy, określają styl życia człowieka, w odniesieniu do jego własnej koncepcji życia oraz w stosunku do otoczenia społecznego. Podstawową cechą wartości jest ich trwałość. [...] Socjolog bada wartości, które zostały zinternalizowane w procesie socjalizacji pierwotnej i wtórnej oraz w określonym kontekście społeczno-kulturowym. [...] Wartości odróżniają się od interesów. Wartość stanowi cel uznawany za słuszny, właściwy, czy usprawiedliwiony, wyznaczający orientację normatywną. Interes jest celem uznawanym za korzystny, a dążenie do jego realizacji wiąże się z orientacją hedonistyczną, utylitarną, instrumentalną. Różnice między wartościami i interesami są kwestią stopnia. [...] Socjologia zajmuje się badaniem wartości moralnych. W sensie ścisłym wartości moralne mają charakter powinnościowy i są określane w kategoriach dobra lub zła, tego, co właściwe lub niewłaściwe, słuszne lub niesłuszne, przyzwoite lub nieprzyzwoite. [...] Przemiana wartości moralnych jest procesem wielopoziomym i wielokierunkowym, a z socjologicznego punktu widzenia musi być rozważana jako część składowa zróżnicowanego rozwoju społecznego. [...] Przedmiotem zainteresowania socjologii jest nie tylko społeczeństwo, ale i człowiek. To właśnie człowiek zadaje wciąż nowe pytania, co jest dla niego priorytetem, co jest wartością priorytetową. [...] Podmiotem i twórcą moralności w znaczeniu socjologicznym jest człowiek, który w niej znajduje swój wyraz

i równowagę. W Katedrze Socjologii Moralności KUL badaliśmy postawy Polaków (młodzieży i dorosłych) wobec wartości i norm moralnych w różnych środowiskach społecznych” (Mariański, 2020, s. 451–459).

W Katedrze Socjologii Moralności KUL opracowano następujące kwestionariusze ankiet i wywiadów z zakresu socjologii wartości i norm: 1) Janusz Mariański, Irena Wrońska. Wartości życiowe młodzieży (1997); 2) Janusz Mariański. Postawy wobec pracy (2003); 3) Janusz Mariański. Młodzież a narkomania (2003); 4) Marcin Drewicz. Zawód nauczyciela Liceum Ogólnokształcącego w Polsce (2000); 5) Mirosław Milewski. Postawy młodzieży wobec AIDS (2001); 6) Magdalena Anna Olczyk. Stereotyp Niemca w świadomości młodzieży akademickiej (2004); 7) Iwona Wasiuków. Postawy licealistów wobec Romów (2004); 8) Beata Hernik-Pikulska. Opinie na temat kary śmierci (2005); 9) Małgorzata Maria Depo. Postawy obywatelskie młodzieży (2005); 10) Rafał Lange. Wzór osobowy obywatela młodzieży polskiej (2006); 11) Marta Raczkiewicz. Postawy studentów wobec transplantacji narządów (2006); 12) Anna Miszczak. Przyjaźń w świadomości kobiet po mastektomii (2006); 13) Krzysztof Nowacki. Młodzież wobec agresji i przemocy (2007); 14) Błażej Dyczewski. Świadomość ekologiczna młodzieży (2008); 15) Anna Bzowska. Postawy studentek wobec zdrowia, własnego ciała i operacji plastycznych (2009); 16) Iwona Gęba. Postawy kobiet wobec zapłodnienia in vitro (2011); 17) Aneta Szlufik. Postawy studentów wobec osób z zaburzeniami psychicznymi (2012); 18) Aneta Potembska. Własność intelektualna jako wartość w świadomości inter-

nautów (2013); 19) Barbara Turczak. Postawy i zachowania prozdrowotne (2013). Zakres problematyki podnoszonej w tych ankietach jest imponujący i godny naśladowania w badaniach z zakresu socjologii wartości i norm podejmowanych przez innych socjologów.

W podsumowaniu tej recenzji chcę zaznaczyć, że lektura tej książki prof. Janusza Mariańskiego była, z jednej strony niezmiernie pouczająca i wzbudziła moje uznanie i podziw, ale z drugiej strony nie należała do łatwych zadań, ponieważ po raz pierwszy przyszło mi analizować i oceniać z metodologicznego i merytorycznego punktu widzenia tak wielką liczbę kwestionariuszy ankiet i wywiadów z zakresu trzech dyscyplin socjologii: religijności, moralności oraz wartości i norm moralnych, które On sam i tak wielu Jego uczniów opracowali w Katedrze Socjologii Moralności KUL. Kwestionariusze te są różnej wielkości (pod względem liczby pytań), o czym decydował zakres badanej problematyki – jedne są mniejszych rozmiarów, inne zaś są bardzo obszerne. Wszystkie jednak są „dopieszczane” metodologicznie, bardzo starannie przemyślane, z wielkim zapałem podjętego do badań problemu czy zagadnienia, opracowane z myślą o wszechstronnym rozpoznaniu podjętego tematu oraz rozszerzenia i pogłębienia istniejącego zakresu wiedzy naukowej; aczkolwiek większość podjętych tu tematów jest oryginalnych i rzadko lub wcale wcześniej niepodejmowanych badawczo.

No cóż, spod ręki i poziomu wymagań Mistrza stawianych uczniom – magistrantom i doktorantom – mogły powstawać jedynie takie narzędzia badawcze, które spełniają wymogi do naśladowania przez innych, zwłaszcza młodych adeptów

socjologii religii, moralności oraz wartości i norm. Nie wątpię, że jeśli otrzymają tę, tak potrzebną, książkę prof. Janusza Mariańskiego, zapewne skorzystają z tych narzędzi badawczych w konstruowaniu własnych kwestionariuszy ankiet i wywiadu.

Bibliografia

- Babbie, E. (b.d.). *Badania społeczne w praktyce*. Tł. Witold Betkiewicz i inni. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ciupak, E. (1990). Wiara religijna i ateizm jako kategorie socjologiczne. W: W. Piwoński, W. Zdaniewicz (red.). *Religijność polska w świetle badań socjologicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Pallottinum.
- Hurwic-Nowakowska, I. (1965). *Analiza więzi społecznej ludności żydowskiej w Polsce powojennej*. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii PAN.
- Libiszowska-Zółtkowska, M. (2006). Socjologia religii. W: T. Pilch (red.). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, T. 5. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Mariański, J. (2020). *Socjologia religii i socjologia moralności – kwestionariusze ankiet i wywiadów*. Lublin: Wyższa Szkoła Nauk Społecznych z siedzibą w Lublinie.
- Rybarski, R. (1907). Statystyka młodzieży Uniwersytetu Jagiellońskiego w ostatnich latach pięćdziesięciu. *Ekonomista*, 7, cz. 2 nr 3.
- Sułek, A. (1990). *W terenie, w archiwum i w laboratorium. Studia nad warszatem socjologa*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski. Instytut Socjologii.
- Sztumski, J. (1999). *Wstęp do metod i technik badań społecznych*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.